

MALOLETNIČKA DELINKVENCIJA U KRIVIČNOM PRAVU

Uvod

Maloletnička delinkvencija predstavlja deo kriminaliteta sa velikim socijalnim značenjem. Zbog toga društvo na razne načine i raznim sredstvima pokušava da joj se što bolje i uspešnije suprostavi. Pored kriminalne politike i kriminologije poseban značaj u tom suprotstavljanju ima maloletničko krivično pravo koje stalno traži nove načine i nova sredstva borbe protiv ovog vida kriminaliteta. Osnovna ideja maloletničkog krivičnog prava je ideja specijalne, individualne prevencije koja treba da maloletnom učiniocu krivičnog dela pomogne da se razvije kao pozitivna ličnost. Od sistema društvenih odnosa i položaja mladih u određenom društvu, kao i mogućnosti njihovog integrisanja u društvene procese i odnose, zavisi i uspešnost borbe protiv maloletničke delinkvencije. Stoga se u materijalnom krivičnom pravu posebna pažnja posvećuje određivanju uzrasta i starosnih granica maloletstva, njihove krivične odgovornosti i sankcijama koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. U ovom članku prikazaćemo kako se ova pitanja, koja se odnose na maloletničku delinkvenciju, regulišu u krivičnom pravu i kako se objašnjava pojam maloletničke delinkvencije.

1. Pojam maloletničke delinkvencije

O pojmu maloletničke delinkvencije raspravljano je na nekoliko Kongresa UN i nizu drugih međunarodnih skupova, zauzimani su različiti stavovi i usvajane različite preporuke,¹⁾ ali nije doneto opšteprijvatljivo rešenje. Postoji veliki broj različitih definicija maloletničke delinkvencije, ali sve se mogu podeliti na dve grupe: šire ili ekstenzivno shatanje i uže shvatanje.

Šire shvatanje pojma maloletnačke delinkvencije podrazumeva pod maloletničkom delinkvencijom sve oblike devijantnog ponašanja maloletnika od raznih preddelinkventnih ponašanja do onih koja su inkrimisana pozitivnim normama. Ovo shvatanje ima više varijanti i pojedini autori se razlikuju u teorijskim obradama.

Prema jednom shvatanju u okviru šireg određivanja pojma maloletničke delinkvencije nije dovoljno definisati delinkvenciju kao »ono

¹⁾ I Kongres Ujedinjenih nacija o suzbijanju zločina i postupanju s presuptnicima — Ženeva 1955, II Kongres UN — London 1960.

što je kažnjivo prema krivičnom pravu«, već je potrebno razmotriti odnos između legalnih normi i moralnog kodeksa.²⁾ Drugo shvatanje polazi od toga da je važno proučiti rđavo ponašanje kao potencijalno kriminalno, preko individualne i kolektivne moralnosti, isto toliko koliko i kriminalno.³⁾ Po trećem shvatanju pod prestupničkom ponašanjem mladih podrazumeva se kako ponašanje koje je sankcionisano zakonom, tako i ponašanje koje je sankcionisano opštom saglasnošću moralnog mišljenja zajednice.⁴⁾ U našoj literaturi ima nekoliko pristalica šireg shvatanja pojma maloletničke delinkvencije. Maloletnička delinkvencija se određuje kao »takva devijantna ponašanja mladih određenog uzrasta kojima se krše legalne norme i odgovarajući propisi određenih ustanova i zajednice, kao i moralne norme društvene sredine«. ⁵⁾ Ima teoretičara koji daju definiciju »lošeg ponašanja maloletnika« kao »svaku aktivnost maloletnih lica ili maloletničkih grupa koja predstavlja znatnije kršenje bilo koje društvene norme koja služi isključivo usklađivanju i relativnom podređivanju individualnih potreba zahtevima zajedničkog života s drugim ljudima«. ⁶⁾ U okviru šireg shvatanja pojma maloletničke delinkvencije ima teoretičara koji razlikuju pojmove »maloletnička delinkvencija« i »maloletničko prestupništvo«, određujući da je termin »maloletničko prestupništvo« širi nego maloletnička delinkvencija jer obuhvata ne samo maloletne delinkvente tj. krivično odgovorne maloletnike od 14—18 godina koji su učinili krivično delo, nego i decu do 14 godina koja krivično nisu odgovorna za učinjena dela za koja bi maloletnik bio pozvan pred sud u starosti od 14 godina i naviše. Osim toga, u maloletničko prestupništvo ubrajaju se i druge društvene negativne radnje dece i maloletnika kao što su nap. bežanje od kuće, prostitucija i druge radnje seksualnog razvrata koje se ne nalaze pod sankcijom krivičnog zakonika.⁷⁾

U našoj novijoj kriminološkoj literaturi ističe se da je »proširivanje pojma prestupništva mladih i na ponašanje koja nisu pravno inkrimisana kao kriminalitet, u skladu sa sve snažnijom sociološkom orijentacijom kriminologije«, ⁸⁾ tako da »pod prestupništvom mladih podrazumevamo društveno neprihvatljivo, odnosno protivdruštveno ponašanje mladih, i to kako one oblike ponašanja koji su pozitivnim zakonima određeni kao krivična dela i prekršaji tako i mnoge druge postupke i ponašanja koja po svom karakteru zahtevaju primenu vankrivičnih, vaspitnih i drugih socijalnih mera i akcija. Dakle, prestupništvo mladih uzimamo kao skupni izraz za sva ponašanja mladih koja nisu u skladu sa pisanim i nepisanim normama društvenog ponašanja (pra-

²⁾ H. Mannheim: Comparative Criminology, Volume I, London, 1965, str. 65.

³⁾ D. Scabo: Etiologija povratništva, Problemi povrata, XXVIII Kurs za kriminologiju, Beograd 1971, str. 401.

⁴⁾ T. Morris: The criminal area, London, 1957, str. 132—135.

⁵⁾ Dr Aleksandar Todorović: Uslovi i uzroci maloletničkog prestupništva u urbanim i ruralnim sredinama, Institut za kriminološka i kriminalistička ispitivanja, Beograd, 1971, str. 179.

⁶⁾ A. Bećin: O pojmu i nazivu takozvane vaspitno zapuštene dece i omladine, Osvrti, Beograd, 1968, str. 105.

⁷⁾ Dr Bronislav Skaberne: Aspekti vaspitne zapuštenosti, Osvrti, Savez društava defektologa Jugoslavije, Beograd, 1968, str. 45.

⁸⁾ Dr Žarko B. Jašović: Kriminologija maloletničke delinkvencije, Naučna knjiga, Beograd, 1978, str. 48.

vnim i moralnim). To praktično znači da pod prestupničkim ponašanjem mladih podrazumevamo ne samo krivičnim zakonodavstvom predviđene delatnosti (kriminalitet), već, na primer i besposličenje, bežanje od kuće, bežanje iz škole, skitanje, spavanje na skrovitim mestima, upotrebu alkohola, nedolično ponašanje na ulici i drugim javnim mestima i mnoge druge vidove ponašanja koje društvo kao celina ne odobrava.⁹⁾ Ima i shvatanja da je devijantno ili socijalno patološko ponašanje omladine širok pojam koji obuhvata brojne oblike ponašanja mladih neprihvataljivih od strane društva (izvršavanje krivičnih dela, prekršaja i drugih oblika asocijalnog, neprilagođenog ponašanja mladih).¹⁰⁾

U kriminološkoj literaturi postoji u okviru šireg shvatanja maloletničke delinkvencije upotreba različitih naziva za ovakvo ponašanje, na primer: neprilagođena omladina vaspitno zapuštena omladina, moralno posrnuli omladinci, asocijalni, besprizorni delinkventi, huligani, siledžije i sl. Pod tzv. zapuštenom omladinom podrazumavaju se ne samo maloletnici-kriminalci nego i teško vaspitljiva i neurotična deca i omladina različite vrste.¹¹⁾ U Francuskoj se pravi razlika između »delinkvenata« i »moralno zastrašenih« tako što se kod prvih razlikuju oni koji su osuđeni po specijalnom zakonu. Prema jednom autoru ovaj pojam treba da se proširi tako što će obuhvatiti i lica ispod 18 godina koja su izvršila krivična dela i prema kojima su izrečene vaspitne mere kao i lica — maloletnike okrivljene zbog skitničenja, dela koja prema Naredbi — zakonu od 1935. g. ne predstavljaju više delikt.¹²⁾ U SAD je takođe kod većine teoretičara prihvaćen širi pojam maloletničke delinkvencije. Tako maloletnička delinkvencija obuhvata ne samo dela koja bi izvršena od strane punoletnih lica predstavljala krivična dela, već i druga kršenja normi ponašanja a naročito: bekstvo iz škole, druženje sa kradljivcima i nemoralnim licima, nepokornost, nedostatak kontrole od strane roditelja i staratelja, ponašanja koja smetaju njima ili drugima ili ih navode opasnostima, skitničenje, umišljeno učešće i zadržavanje u kockarnicama, neopravdano zadržavanje na ulicama u noćno doba i sl.¹³⁾ Pri tome, najviše zastupano shvatanje je ono o kvalitativnom razdvajanju »kriminaliteta« odraslih od »delinkvencije« mladih.¹⁴⁾ U zapadnonemačkoj teoriji zastupljeno je shvatanje da kod maloletnika pojam kriminala treba da iziđe van zakonskih odredbi i da uključi zanemarenost i zapuštenost u vaspitanju malolenika u najraznovrsnijim formama. Ovaj pojam treba da obuhvati prostituciju i alkoholizam. Pod maloletničkom delinkvencijom

⁹⁾ Dr Žarko B. Jašović: Pojam, obim i dinamika prestupništva omladine, Pravni život, novembar-decembar 1965, br. 6, str. 58.

¹⁰⁾ Dr Alenka Šelih: Problemi tretiranja maloletnih učinilaca prekršaja sa posebnim osvrtom na SR Sloveniju, referat, Savetovanje o mal. delinkvenciji, Cavtat 22—24. 11. 1978.

¹¹⁾ Ajhorn: Vaspitno zapuštena omladina, cit, prema A. Todoroviću: Uslovi i uzroci maloletničkog prestupništva u urbanim i ruralnim sredinama, str. 9.

¹²⁾ Jean Chazal: Que sais-je? L'eufance délinquante, Presses universitaires de France, Paris, 1964, p 6. Cit. prema T. Hinova: Prestupnostta i protivobšestvenite provi na nepunoletnite, Sofia, 1971, str. 34—40.

¹³⁾ Cit. po Middendorfu: Jugendkriminalologie, Studien und Erfahrungen, A. Henn Verlag, Ratingen bei Düsseldorf, 1956, s. 8, 19.

¹⁴⁾ Dr Göppinger Hans: Kriminologie — eine Einführung C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1971, str. 310.

podrazumeva se nedozvoljeno društveno ponašanje omladine koje vodi do mešanja državne vlasti, najčešće u formi suda za maloletnike, s tim što se uzimaju u obzir određene granice uzrasta kod krivične odgovornosti. Stanje »raspuštenosti« posmatra se kao priprema za kriminalno ponašanje.¹⁵⁾ Ima i shvatanja da se u objašnjenju šta se smatra »omladinskim kriminalitetom« srećemo sa dve nepoznate. Treba objasniti šta je to »omladina« (da li i deca koja prodiru u podrumске prostorije i uzimaju stvari iz njih i dvadesetogodišnji i tridesetogodišnji hipici uhvaćeni pri policijskoj raciji) i šta je to »kriminalitet« — da li on obuhvata takve načine ponašanja kao što su noćno narušavanje mira, grupni seks, prostitucija, pogrešno parkiranje, demonstracije, nošenje duge kose ili brade.¹⁶⁾

Zbog stalnog širenja pojma maloletničke delinkvencije na II Kongresu OUN u Londonu 1960. g. zemljama učesnicama je preporučeno da se definicija »prestupništva maloletnika« upotrebljava za kršenje krivičnih zakona, a da se na ostale forme nepravilnog ponašanja ne primenjuje krivični zakon. Tako dolazimo do užeg shvatanja pojma maloletničke delinkvencije.

Uže shvatanje pojma maloletničke delinkvencije zastupa većina teoretičara evropskih zemalja i jedan deo naših autora. Prema ovom shvatanju pojam maloletničke delinkvencije ili omladinskog kriminaliteta« obuhvata sva ona ponašanja koja su izvršili maloletnici, a koja su inkriminisana po pozitivnom krivičnom zakonodavstvu. To su ona ponašanja koja bi za odrasla lica predstavljala krivična dela u krivičnopравnim sistemima pojedinih zemalja«, tako da »maloletničku delinkvenciju treba razlikovati od preddelinkventnog ili, tačnije rečeno, problematičnog ponašanja koje se ne može ni u kom slučaju tretirati kao kriminalitet, ali se često kvalifikuje kao »problem držanja«, koji služi kao alarm za preduzimanje preventivnih i prevaspitnih mera i akcija. Time se nameće pravljenje razlike između maloletnih prestupnika i omladinaca sa problematičnim držanjem.«¹⁷⁾

Uže shvatanje pojma maloletničke delinkvencije zastupaju teoretičari koji ističu da je maloletničko prestupništvo sveukupnost krivičnih dela izvršenih u određenom društvu za određen period vremena od strane maloletnih lica za koja oni snose krivičnu odgovornost a da druga nepravilna ponašanja spadaju u pojam proivdruštvenih pojava.¹⁸⁾

U ovu grupu shvatanja spadaju i ona koja pod pojmom maloletničke delinkvencije podrazumevaju pored kršenja krivičnopравnih normi i ponašanja koja su u sukobu sa drugim zakonskim propisima u društvu. Tako se smatra da poseban sistem kažnjivih radnji sačinjava kažnjavanje za prekršaje (povrede administrativno-kaznenog karaktera), koje bi zajedno sa kriminalitetom maloletnika sačinjavali prestupništvo mladih, jer se »u okviru tog sistema a od strane sudije,

¹⁵⁾ Middendorf, op. cit. str. 18.

¹⁶⁾ Günter Keizer: Jugendrecht und Jugendkriminalität, Belz Verlag, Weinheim und Basel 1973, s. 21 (422).

¹⁷⁾ Dr Milan Milutinović: Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije, Etiologija maloletničkog prestupništva, Zbornik članaka, Savez društava defektologa Jugoslavije, Beograd 1971, str. 57.

¹⁸⁾ T. Hinova: Prestupnostta i protivobšestvenite provi na nepunoletnite, str. 34—40.

za prekršaje, raspravljaju i takve pojave kao što su skitnja, prosjačnje, izazivanje nereda na javnim mestima, tapkarenje, upravljanje motornim vozilom bez saobraćajne dozvole i sl. koje su u nekim zakonodavstvima inkrimisane kao radnje krivičnog karaktera, a u kriminologiji se definišu ponekad kao »preddeliktivna« odnosno »opasna stanja«. Kod maloletnika u ove pojave se ubrajaju i prostitucija, čiji kriminogeni karakter danas neosporno ističu svi oni koji se bave izučavanjem kriminaliteta omladine.¹⁹⁾

I širem i užem shvatanju pojma maloletničke delinkvencije davana su određene prednosti, ali i upućivane kritike. Tako se širem shvatanju zamera nepreciznost i difuznost u definisanju, kao i to da proširivanje pojma maloletničke delinkvencije izvan pravnih okvira može dovesti do određenih zloupotreba sa praktičnim posledicama,²⁰⁾ a njegovo postojanje opravdava time što »implicira kompleksan prvenstveno-korektivni mehanizam, koji je u stanju da se blagovremeno suprotstavi svim oblicima nepoželjnog društvenog ponašanja mladih.«²¹⁾ Uže shvatanje je kritikovano da je pravno limitirano i čisto formalno, te je zbog toga nedovoljno da odrazi svu složenost fenomena maloletničke delinkvencije.

Smatramo da je uže shvatanje pojma maloletničke delinkvencije znatno preciznije, da je lišeno neodređenosti, te je zbog toga prihvatljivije od šireg shvatanja. Stoga po našem mišljenju maloletničke delinkvencije ili kriminalitet maloletnika obuhvata takva ponašanja maloletnika (lica od 14—18 godina) koja su protivna važećim krivičnopravnim i prekršajnim normama, odnosno ona ponašanja koja predstavljaju kažnjive radnje (krivična dela i prekršaji). Povrede krivičnopravnih normi obuhvataju sva ponašanja maloletnika inkriminisana pozitivnim krivičnim zakonodavstvom kao krivična dela odraslih lica. To znači da u objektivnom smislu predstavljaju kriminalitet, ali zbog toga što se radi o maloletnicima ne označavaju se kao kriminalitet, već kao delinkvencija maloletnika. Upotreba izraza »delinkvencija maloletnika« rezultat je drugačijeg krivičnopravnog statusa maloletnika u odnosu na punoletne učinioce krivičnih dela. Terminološko i pojmovno razlikovanja maloletničke delinkvencije i kriminaliteta odraslih u početku je imalo za cilj da ukaže na razlike u subjektima — izvršiocima krivičnih dela a ne na razlike u njihovom ponašanju. Međutim, kasnije se ističu i određene fenomenološke razlike, proširuje se pojam maloletničke delinkvencije, izučava ličnost maloletnog izvršioca i analizira etiologija maloletničke delinkvencije. Smatra se da je delinkvencija (delinquency) stanje ili sklonost vršenju krivičnih dela i ujedno samo izvršeno krivično delo a da, za razliku od zločina — koji se termin upotrebljava za odrasla lica — označava više psihološko pristupanje prestupniku zbog maloletstva.²²⁾

¹⁹⁾ Dr Dušan Cotić: Kriminalitet maloletnika sa posebnim osvrtom na recidivizam, Etiologija maloletničkog prestupništva, Zbornik članaka, Savez društava defektologa Jugoslavije, Beograd, 1971, str. 18.

²⁰⁾ Dr Milan Milutinović: Maloletnička delinkvencija kao društveni problem, Pravni život, br. 7—8/70, str. 4.

²¹⁾ Z. Jašović: Kriminologija maloletničke delinkvencije, str. 52.

²²⁾ Paul W. Tappan: Kriminalitet maloletnika, New York, Toronto, London, MC Graw-Hill Book Company, inc. 1949.

U svakom slučaju radi se o najtežoj vrsti prestupničkog ponašanja maloletnika koje ima izvesnih sličnosti sa kriminalitetom odraslih lica. Ipak, po maloletnička delinkvencija se razlikuje od kriminaliteta odraslih lica po nizu fenomenoloških i etioloških karakteristika, društvenom reagovanju i tretmanu maloletnih delinkvenata. Sve ove razlike moraju se posmatrati u zavisnosti od bioloških i psiholoških karakteristika maloletnika« koji je malo raspoložen za napore duha i mirovanje tela».²³⁾

2. Uzrast i starosne granice maloletstva

Određivanje starosnih granica maloletstva značajno je utvrđivanje krivične odgovornosti i kažnjivosti maloletnika. O činjenici da li je izvršilac krivičnog dela maloletno ili punoletno lice vodilo se računa još u Rimskom pravu. Rimsko pravo je u doba Justinijana poznavalo podelu maloletnika na grupe: *infantes* (dete do 7 godina starosti), *infantiae proximus* (od 7—10, 5 godina za muškarce i 9,5 godina za devojčice) i *pubertati proximi* (10,5 godina za dečake odnosno 9,5 god. za devojčice do 14 god. za dečake odnosno 12. god. za devojčice). U ovoj podeli interesantno je određivanje posebnih starosnih granica za dečake i devojčice. Međutim, pitanje krivične odgovornosti maloletnika nije bilo posebno regulisano, a određene starosne granice bile su od značaja za ublažavanje kazne, izricanje posebnih kazni ili zabranu kažnjavanja. Sve do pojave škola krivičnog prava nema ozbiljnijeg određivanja posebnog položaja maloletnika a naponi koji su učinjeni u tom pogledu bili su više izraz težnje za ublažavanjem strogosti tadašnjeg krivičnog prava u odnosu na decu i maloletnike. Tako u srednjovekovnom pravu iako nije bilo posebnih pravila za postupanje sa maloletnicima, predviđene su izvesne starosne granice ispod kojih je bila isključena mogućnost kažnjavanja. Tako je Salijski zakonik franačke države (nastao krajem V v.n.e.) predviđao da ako dečak ispod 12 godina počini neki zločin od njega se neće zahtevati kazna. Muslimansko pravo iz XIV v. predviđalo je potpunu neodgovornost deteta do 7 godina, a za starijeg maloletnika preko 7 godina koji nije dostigao polnu zrelost, predviđalo je samo mere preispitanja koje nisu imale karakter kazni. Karolina (Konstitutio Criminalis Carolina) iz 1532 g. iako je usvajao princip »*Malitia supplet aetatem*« (Zlobnost zločinačka volja nadoknađuje nedostatak u uzrastu) predviđao je da se kradljivac mlađi od 14 godina bez posebnih razloga ne kažnjava smrtnom kaznom. Krivični zakonik Marije Terezije (Constitutio Criminalis Theresiana) iz 1768. određuje gornju granicu maloletstva sa 14 godina a donju sa 7 godina, tako da deca ispod 7 godina i ona koja su bliže sedmoj nego četnaestoj godini po pravilu se nisu kažnjavala a maloletniku do 14 godina starosti nije se mogla izreći smrtna kazna.

Posebno tretiranje maloletnih učinilaca krivičnog dela više dolazi do izražaja u krivičnim zakonicima iz druge polovine XVIII veka a pod uticajem ideja Bekarija, Voltera i drugih predstavnika klasične škole. Bekarijeve ideje su naročito došle do izražaja u krivičnim zakonicima Leopolda Toskanskog i Josifa II. Značaj ovih zakonika je u tome što

²³⁾ Dr Tihomir Vasiljević: *Kriminalitet maloletnika*, JRKKP, 1965, br. 2, str. 143—152.

su donju granicu maloletstva ispod koje je isključena svaka krivična odgovornost odredili sa 12 godina. Maloletnici iz kategorije od 12—14 godina mogli su da budu kažnjeni pod uslovom da se utvrdi njihova sposobnost za rasuđivanje a maloletnici od 14—18 godina mogli su da budu blaže kažnjeni.

Pozitivistička i sociološka škola XIX v. uticale su na to da se i pitanje maloletnih učinilaca krivičnih dela šire razmatra. Krivični zakoni toga doba preciznije određuju donju i gornju granicu maloletstva nastojeći da podignu donju starosnu granicu ispod koje se isključuje krivična odgovornost. Francuski Code pénale iz 1810. određuje šesnaestu godinu starosti kao gornju granicu između maloletstva i punoletstva a ne predviđa donju starosnu granicu, tako da ne rešava pitanje krivične odgovornosti maloletnih delinkvenata ispod 16 godina starosti. Za razliku od Code pénale mnogi drugi zakoni evropskih zemalja određivali su donju i gornju granicu maloletstva: austrijski KZ iz 1852, Švedski KZ iz 1864, Nemački Kazneni Zakonik iz 1871 i dr.

Današnja krivična zakonodavstva razlikuju se prema kriterijumu koji koriste za određivanje starosne granice maloletstva, da li limitiraju starosne granice, koje su donje i gornje starosne granice, da li u okviru postojećih granica vrše nove podele i da li pored postojećih uvode nove kategorije delinkvenata a u cilju oblažavanja postojećih starosnih granica.

Kriterijumi koje koriste krivična zakonodavstva za određivanje starosne granice maloletstva mogu da budu različiti: najčešće je to formalni kriterijum — kalendarski uzrast koji se manifestuje u broju dostignutih godina, zatim dostignuti biopsihički razvoj ili socijalna zrelost.²⁴⁾ Jedna grupa krivičnih zakonika deli maloletnike na krivično neodgovorne (na njih se ne mogu primeniti nikakve sankcije predviđene krivičnim zakonom) i na krivično odgovorne (na koje se primenjuju sve ili samo neke sankcije). U ovoj grupi razlikuju se ona krivična zakonodavstva koja određuju fiksnu dobnu granicu — donju ili gornju — tako da su maloletnici ispod te granice krivično neodgovorni a oni iznad te granice krivično odgovorni, i ona zakonodavstva koja krivičnu odgovornost maloletnika stavljaju u zavisnost od stepena njegove zrelosti (Jemen, Saudijska Arabija). Velike razlike između pojedinih krivičnih zakona postoje u pogledu određivanja donje ili gornje granice maloletstva. Tako na primer u pogledu određivanja donje granice zakonodavstva zemalja Latinske Amerike (Kuba, Kolumbija, Meksiko, Peru i dr.), zatim Belgija, Holandija, Španija i Portugalija uopšte ne utvrđuju ovu granicu; Burma, Cejlon, Egipat, Indija, Irak, Sirija, većina država SAD imaju najnižu granicu maloletstva — sedam godina; Izrael, Jordan, Filipini — devet godina; Bolivija, Paragvaj, Engleska — deset godina; Iran i Turska — jedanaest godina; Grčka i Panama — dvanaest godina; Poljska — trinaest godina; većina evropskih zemalja napr. Austrija, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Jugoslavija, Italija, Norveška, SR Nemačka, DR Nemačka, SSSR, i Japan od vanevropskih zemalja — četrnaest godina; Švajcarska, Danska, Švedska — petnaest godina; Finska i Čile — šesnaest godina. Francusko pravo ne određuje donju granicu maloletstva

²⁴⁾ Dr Obrad Perić: Krivično pravni položaj maloletnika sa posebnim osvrtom na jugoslovensko i francusko pravo, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd 1975. str. 45 (295).

zakonom, već to ostavlja sudskoj praksi koja je u tom određivanju veoma raznovrsna.

Neka zakonodavstva unutar kategorije maloletnika izdvajaju određene podgrupe: mlađe i starije maloletnike a godina starosti koja od- vaja ove grupe različita je u pojedinim zemljama i obično se kreće oko šesnaest godina.

Druga grupa krivičnih zakona određuje tri kategorije maloletnih izvršilaca krivičnih dela: krivično neodgovorne, ograničeno krivično odgovorne i potpuno krivično odgovorne. Tu se radi o takvim normativnim rešenjima koja polaze od pretpostavke da su ispod određene starosne granice maloletnici apsolutno krivično neodgovorni, a kada pređu ovu granicu samo relativno krivično odgovorni pod uslovom da su mogli da shvate značaj svog dela i upravljaju svojim postupcima.²⁵⁾

Osnovi sovjetskog krivičnog zakonodavstva iz 1960. krivičnu odgovornost maloletnika i mogućnost primene svih sankcija stavljaju u zavisnost od uzrasta i vrste izvršenog krivičnog dela. Tako je predviđena krivična odgovornost lica koja su u vreme izvršenja dela navršila šesnaest godina. Prema njima se mogu primeniti sankcije predviđene za odrasla lica, sem progonstva i proterivanja. Ali ove sankcije se mogu primeniti i na maloletnike od 14—16 godina za tačno određena krivična dela (nap. ubistva, silovanje, razbojništvo i dr.), dok se na maloletnike od 16—18 godina mogu primeniti »prinudne mere vaspitnog karakte- ra« ako su izvršili krivična dela manje društvene opasnosti.²⁶⁾

Kroz zakonodavstvo naše zemlje takođe se može pratiti istorijat različitog određivanja starosnih granica maloletnika. Spomenućemo neke važnije momente u tom razvoju. Srednjovekovni statuti pojedinih dalmatinskih gradova (Korčulanski iz 1214, dubrovački iz 1272. i splitski iz 1312.) određivali su donju starosnu granicu maloletstva — dvanaest odnosno četrnaest godina — i predviđali ovlašćenje nadležnog organa da ceni da li učinioce ovog starosnog doba treba kazniti ili ne, a u slu- čaju kažnjavanja njihova mladost je uzimana kao ublažavajuća okol- nost. Osnova novoga Kaznenoga zakona o zločinstvima i prestupcima za Kra- ljevine Hrvatsku i Slavoniju (tzv. Derenčinova Osnova) iz 1879. unapre- dila je položaj maloletnika u krivičnom pravu, jer je predviđala apsolut- nu krivičnu neodgovornost maloletnika koji u vreme izvršenja dela nisu navršili dvanaest godina života, dok je do tada važeći Krivični zakon iz 1812. predviđao krivičnu odgovornost od desete godine. Zakon o pri- silnom uzgoju nedoraslih iz 1902. u Hrvatskoj predviđa donju granicu maloletstva — četrnaest godina. Autori projekta Kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju (1910) predviđaju granicu maloletstva u četrnaestoj godini a za izvršioce od 14—17 godina razlikuje da li su »mogli shvatiti prirodu i značaj svog dela«. Značajan dokument u istoriji našeg krivič- nog prava a u pogledu određivanja starosnih granica maloletstva, bila je Naredba bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije br. 20829 o kažnjava- nju i zaštićivanju mladeži iz 1919., ozakonjena Zakonom iz 1922., kojom je bila prekinuta svaka mogućnost da neko bude pozvan na krivičnu odgovornost za krivično delo izvršeno pre 14. godina čak kada se radilo

²⁵⁾ Franjo Hirjan — dr Mladen Singer: Maloletnici u krivičnom pravu, str. 19, Informator, Zagreb, 1978 (510).

²⁶⁾ Franjo Hirjan — dr Mladen Singer, op. cit. str. 5—6.

i o zločinu. Krivični zakon iz 1929. razlikuje mlađe i starije maloletnike i predviđa da su mlađi maloletnici lica koja su navršila četrnaest godina a nisu navršila sedamnaest godina života, a stariji maloletnici lica koja su navršila sedamnaest a nisu navršila dvadesetjednu godinu.

Opšti deo KZ iz 1947. predviđa da su mlađi maloletnici lica od 14—16 godina a stariji maloletnici od 16—18 godina. Kasnije doneti Krivični zakonik 1951. sa Novelom iz 1959. takođe predviđa kategorije mlađih i starijih maloletnika sa istim starosnim granicama kao KZ iz 1947., ali i podelu maloletnika na krivično odgovorne i krivično neodgovorne. Veoma je značajna Novela iz 1959, zbog toga što su odredbe o kažnjavanju maloletnih delinkvenata izdvojene u posebno poglavlje. Kao donja granica maloletstva predviđena je četrnaesta godina i određivanje ove granice značilo je da se na maloletnika koji izvrši krivično delo posle navršene 14. godine može primeniti vaspitna mera predviđena KZ. Krivičnopravna odgovornost maloletnika počinje sa navršenom 16. godinom i tek tada se maloletniku može izreći kazna ako je izvršio krivično delo za koje je predviđena kazna strogog zatvora preko pet godina i ako je mogao shvatiti značaj svog dela i upravljati svojim postupcima. Znači, mlađi maloletnici su potpuno krivično neodgovorni a stariji krivično odgovorni zavisno od uzrasta i duševne razvijenosti.²⁷⁾ KZ SFRJ iz 1977. u čl. 73 predviđa da se maloletniku koji je u vreme izvršenja krivičnog dela navršio četrnaest a nije navršio šesnaest godina (mlađi maloletnik) mogu izreći samo vaspitne mere a maloletniku koji je u vreme izvršenja krivičnog dela navršio šesnaest a nije navršio osamnaest godina (stariji maloletnik) mogu se izreći vaspitne mere pod uslovima predviđenim ovim zakonom, a izuzetno mu se može izreći maloletnički zatvor.²⁸⁾

Navedeni pregled krivičnopravnog određivanja maloletstva i njegovih podgrupa u stranim zakonodavstvima i kod nas pokazuje da se maloletstvo u većini pravnih sistema određuje na osnovu kalendarskog uzrasta — godina starosti. Međutim, ovaj kriterijum nije dovoljan s obzirom na to da kalendarski uzrast ne može da se poistoveti sa biološkom, psihološkom i socijalnom zrelošću niti je ova zrelost određena jedino godinama starosti. Stoga se s pravom postavlja pitanje da li postojeće starosne granice odražavaju realnost s obzirom na to da se prilikom određivanja ovih granica ne vodi ili se vodi veoma malo računa o bio-psiho-socijalnom razvoju ličnosti maloletnika.²⁹⁾ Engleski psiholog Olport baveći se problemima razvoja ličnosti, posebno je obradio pitanje prelaska maloletnog lica iz dečakog doba u mladičko doba i istakao je da je centralni problem mladih ljudi u tom trenutku pitanje »Upravo ko sam ja«, »Jesam li ja dete ili odrastao čovek«.³⁰⁾ U prilog tvrđenju da su starosne granice određene bez obzira na bio-psiho-socijalni razvoj ličnosti stoji činjenica da su te granice u većini zakonodavstva pa i u našem, iste za maloletnike i maloletnice a poznato je da kod dečaka i devojčica postoji razlika između početka i kraja puberteta. Zbog toga

²⁷⁾ Franjo Hirjan — dr Mladen Singer, op. cit.

²⁸⁾ KZ SFRJ stupio na snagu jula 1977. g.

²⁹⁾ Dr Obrad Perić, op. cit. str. 50.

³⁰⁾ Olport: Sklop i razvoj ličnosti, str. 248, Beograd, 1967.

neki autori smatraju da starosne granice treba ukinuti. Tako M. Lopez-Rey ističe da umesto starosnih granica treba obezbediti potpunu individualizaciju sudskog i drugog tretmana, koja ne bi bila u suprotnosti sa pseudodinamičnim sistemom starosnih granica.³¹⁾ M. Ancel ukazuje da je potrebno »da se shvati sva apsurdnost pravila koje obavezuje da se sve odredbe koje se primenjuju prema učiniocu krivičnog dela izmene onog dana kada on napuni 15 ili 18 godina prema dobu krivičnog punoletstva.³²⁾

Iako su navedeni prigovori postojanju starosnih granica maloletstva u krivičnim zakonodavstvima u izvesnoj meri opravdani, preovlađuje stav da se starosne granice ne mogu eliminisati i da su nužne sve dok postoje dva sistema krivične odgovornosti — jedan za odrasla lica a drugi za maloletnike. Starosne granice gube od svog značaja, jer su maloletni izvršioци krivičnih dela u većini zemalja podvrgnuti svestranom posmatranju posle čega se vrši izbor sankcije a primenjuje se i načelo oportuniteta. Sem toga, u mnogim zemljama pod uticajem pokreta nove društvene odbrane, uvedena je kategorija mlađih punoletnih lica tako da je gornja starosna granica maloletstva postala elastična. Tvđenje da »starosne granice predstavljaju veliku garanciju kako za ličnost, tako i za društvo«³³⁾ može da bude prihvaćeno naročito u onom sistemu u kome je tipična reakcija društva kazna, jer starosne kazne koje odvajaju maloletnike od punoletnih lica omogućavaju da se jednoj kategoriji delinkvenata obezbedi kvalitativno drugačiji krivičnopravni položaj.

3. Krivična odgovornost maloletnika

Savremena koncepcija krivične odgovornosti maloletnika predstavlja rezultat razvoja krivičnog prava i društva u celini. Stoga je neophodno prilikom razmatranja krivične odgovornosti maloletnika ukazati na nekoliko značajnih momenata u njenom istorijskom razvoju i to u periodu koji je prethodio stvaranju škola krivičnog prava i kroz učenje pojedinih škola krivičnog prava. U periodu pre nastanka škola krivičnog prava krivična odgovornost maloletnika bila je regulisana na isti način kao i za punoletna lica a maloletstvo je bilo jedino značajno kod odmeravanja vrste i visine kazne. Klasična i neoklasična škola krivičnog prava odstupaju od osnovnih koncepcija svog učenja kada je u pitanju krivična odgovornost maloletnika. Prema shvatanju ovih škola krivična odgovornost maloletnika zavisila je od ocene razbora maloletnika (discernement). Ako se razbor kod maloletnika posmatra u okviru celokupnog učenja klasične škole, odnosno učenja o slobodnoj volji, može se reći da se saglasno ovoj koncepciji javlja kao posebna vrsta uračunljivosti — maloletničke uračunljivosti od značaja samo za inte-

³¹⁾ M. Lopez-Rey: La prevention et le traitement .. de la delinquance juvenile, Tendences internationales d'aujourd'hui, »Revue internationale de Criminologie et de Police technique« 1959 № 1, str. 8, Navedeno prema Ž. Jašoviću: Kriminologija maloletnačke delinkvencije, str. 43.

³²⁾ M. Ancel: Nova društvena odbrana, str. 70, navedeno prema O. Periću, op. cit. str. 51.

³³⁾ Ph. Robert: Traite de droit des mineurs, Čujas, Paris, 1969, p 250, navedeno prema O. Periću, op. cit. str. 56.

lektualnu sferu, za mogućnost shvatanja svojih postupaka, dok se sloboda volje u ovom slučaju pretpostavlja.³⁴⁾ Konceptija razbora kao kriterijuma za krivičnu odgovornost maloletnika predstavljala je veliki napredak u odnosu na raniji period kada je krivična odgovornost maloletnika bila izjednačena sa krivičnom odgovornošću punoletnih lica. Ipak, ispitivanje samo intelektualne komponente ličnosti maloletnika uz zanemarivanje voljne komponente jednostrano je i preusko, što dovodi do novih pogleda na krivičnu odgovornost maloletnika.³⁵⁾

Pod uticajem pozitivističke i sociološke škole, koje ukazuju na ličnost učinioca krivičnih dela, proširuje i pojam maloletničkog razbora, tako što se pored intelektualne uvodi i voljna komponenta. Umesto razbora uvode se novi izrazi »zrelost«, »duševna razvijenost« a sloboda volje maloletnika utvrđuje se u svakom konkretnom slučaju.

Pokret nove društvene odbrane u okviru krivične odgovornosti uopšte, a u njenom sklopu i krivične odgovornosti maloletnika, polazi od teorije »individualnog osećanja odgovornosti« O. Kinberga. Prema ovoj teoriji svako, samim tim što je ljudsko biće, poseduje u samom sebi duboke osećaje odgovornosti da kao član određene društvene zajednice procenjuje i druge kao odgovorne.³⁶⁾ Ideje nove državne odbrane uticale su na zakonodavstvo u pogledu stvaranja posebnog režima za maloletnike, proširenja broja krivičnih sankcija i to posebno onih nepenalnog karaktera, kao i u pogledu tretmana koji je usmeren na prevaspitavanje i ponovno uključenje osuđenog u društvo.³⁷⁾ U novije vreme u zakonodavstvima se sve više napušta upotreba izraza »razbor« i »duševna razvijenost« kao kriterijuma za krivičnu odgovornost maloletnika.

Jugoslovensko krivično pravo je u svom razvoju prihvatilo koncepciju zrelosti, odnosno duševne razvijenosti. Jedino je srpski KZ iz 1860. poznavao institut razbora kao zrelost za shvatanje prirode i značaja svog dela. KZ Kraljevine Jugoslavije iz 1929. u pogledu krivične odgovornosti maloletnika (paragrafi 22 i 29) predviđaju mogućnost maloletnika da shvati prirodu i značaj svog dela i prema tom shvatanju da radi.

U posleratnom jugoslovenskom krivičnom zakonodavstvu postoje razlike u načelnim stavovima o krivičnoj odgovornosti maloletnika. Opšti deo KZ od 1947. godine predviđao je da učinioci mlađi od 14 godina nisu krivično odgovorni za izvršeno krivično delo. Maloletnici od 14—18 godina su krivično odgovorni ako su toliko duševno razvijeni da su mogli shvatiti značaj dela i upravljati svojim postupcima. Oni se kažnjavaju za izvršeno krivično delo s tim što im se nije mogla izreći smrtna kazna i kazna lišenja slobode sa prinudnim radom u doživotnom trajanju, dok je prilikom izricanja ostalih kazni maloletstvo predstav-

³⁴⁾ Dr O. Perić, op. cit. str. 35.

³⁵⁾ Navedeno prema dr O. Periću: Osnovni pravci u razvoju kriv. odgovornosti maloletnika, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, januar-jun, 1972, str. 129.

³⁶⁾ M. Ancel: La responsabilité pénale, navedeno prema O. Periću: Krivično-pravni položaj maloletnika, str. 43.

³⁷⁾ M. Ancel: La responsabilité pénale: le point de vue juridique, navedeno prema O. Periću: Krivično-pravni položaj maloletnika, str. 43.

ljalo olakašavajuću okolnost. Vaspitne mere mogle su se izricati samo krivično neodgovornim maloletnicima. Međutim, postojalo je ovlašćenje suda da vaspitnu meru izrekne i krivično odgovornom maloletniku starijom od 14—16 godina ako, s obzirom na njegova lična svojstva i okolnosti pod kojima je delo izvršeno, mađe da nije potrebno izricanje kazne u interesu njegovog vaspitavanja i popravljanja.

Krivični zakonik iz 1951. godine zadržava podelu maloletnika na krivično odgovorne (prema kojima su mogle da se primene kazne i vaspitne mere zavisno od toga da li je učinilac mlađi ili stariji maloletnik) i krivično neodgovorne (prema kojima su mogle da se primene samo vaspitne mere). Prema mlađim maloletnicima u principu se izriču vaspitne mere, ali ako su izvršili krivično delo za koje je propisana kazna teža od 10 godina strogog zatvora, mogla se izreći kazna. Stariji maloletnici se kažnjavaju za izvršeno krivično delo, ali ako je za krivično delo bila propisana kazna strogog zatvora do 5 godina ili blaža kazna, sud je mogao izreći vaspitnu meru.

Najnačajnije promene u našem maloletničkom krivičnom zakonodavstvu nastale su donošenjem Zakona o izmenama i dopunama KZ od 1959. godine. Te promene u domenu krivične odgovornosti maloletnika ogledaju se u tome što Zakon u odredbama o vaspitnim i kaznenim merama za maloletnike predviđa da se mlađi maloletnik (14—16 godina) ne može kazniti već se prema njemu izriču vaspitne mere, dok se starijem maloletniku (16—18 godina) mogu izreći vaspitne mere a pod zakonom propisanim uslovima i kazna — maloletnički zatvor (čl. 66). U odredbama o izboru vaspitne mere Zakon navodi niz kriterijuma za izbor vaspitne mere, među kojima je i kriterijum duševne razvijenosti maloletnika. U navedenim odredbama zakonodavac se nije direktno izjasnio o krivičnoj odgovornosti maloletnika, tako da u teoriji postoje različita mišljenja o tome da li se za primenu vaspitnih mera zahteva krivična odgovornost maloletnika i da li je opravdano isticati da je u principu isključena krivična odgovornost maloletnih učinilaca krivičnih dela.

Prema jednom shvatanju maloletnici su principijelno krivično neodgovorni, isključenje krivične odgovornosti je apsolutnog karaktera za sve mlađe maloletnike bez obzira na vrstu i težinu krivičnog dela, kao i za starije maloletnike kada su u pitanju krivična dela za koja nije propisana kazna zatvora preko 5 godina,³⁸⁾ tako da je za primenu vaspitne mere dovoljna objektivno nastala posledica.³⁹⁾ Po drugom shvatanju krivična odgovornost nije napuštena kada se primenjuju vaspitne mere prema maloletnicima, samo što ona ovde ima drugačije značenje nego kod odraslih učinilaca i naziva se »krivična odgovornost u njenom prirodnom obliku«.⁴⁰⁾ Prema trećem shvatanju nije ispravno smatrati maloletnike kao krivično odgovorne, krivično neodgovorne ili krivično odgovorne u smislu odgovornosti u njenom »prirodnom značenju«. Krivična odgovornost postoji i kada je u pitanju primena vaspitnih

³⁸⁾ Dr Ljubiša Jovanović: Krivično pravo, Opšti deo, III izdanje, Savremena administracija, 1978, str. 315.

³⁹⁾ Srzentić — dr A. Stajić: Krivično pravo FNRJ, opšti deo, Savremena administracija, Beograd, 1961, str. 394.

⁴⁰⁾ A. Carić: Problemi maloljetničkog sudstva, Split, 1971, str. 140—143.

mera, iako se ona ovde posebno ne naglašava. Da bi se krivična odgovornost utvrdila mora da se ispita celokupna ličnost maloletnika, pa i njegova vinost i uračunljivost, ali samo u sklopu svih podataka kao jedan aspekt te ličnosti.⁴¹⁾

Smatramo da je prvo shvatanje o krivičnoj odgovornosti maloletnih učinilaca krivičnih dela prihvatljivije i da u tom smislu govore i odredbe o maloletnicima KZ SFRJ iz 1977. g., republički i pokrajinski zakoni. Ovo stoga što KZ SFRJ ne uslovljava primenu vaspitnih mera prema mlađim i starijim maloletnicima postojanjem njihove krivične odgovornosti (čl. 73), dok u odredbama o kažnjavanju starijih maloletnika (čl. 77) predviđa da se može kazniti samo krivično odgovoran stariji maloletnik koji je učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna teža od 5 godina zatvora, a zbog teških posledica dela i visokog stepena krivične odgovornosti ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Prema tome, za kažnjavanje starijih maloletnika prethodno treba utvrditi njihovu krivičnu odgovornost — uračunljivost i vinost u vreme izvršenja dela i u odnosu na delo sa svim elementima potrebnim za njihovo postojanje. Međutim, kako je u pitanju utvrđivanje elemenata krivične odgovornosti kod maloletnih lica, za razliku od utvrđivanja ovih elemenata kod punoletnih lica, ocena uračunljivosti i vinosti mora da se vrši s obzirom na stepen duševne razvijenosti maloletnika. To je od bitnog značaja za ocenu psihičkih podobnosti potrebnih za uračunljivost, kao i za utvrđivanje psihičkih elemenata na kojima se zasniva postojanje vinosti. Tako se kao neophodna za utvrđivanje krivične odgovornosti maloletnika pojavljuje potreba za svestranim sagledavanjem njegove ličnosti sa bio-psiho-socioloških aspekata i ocena pod tim uglom svih zakonskih elemenata potrebnih za uračunljivost i vinost učinioca.⁴²⁾

4. Krivične sankcije prema maloletnicima

Razvoj i primena krivičnih sankcija prema maloletnicima mora se posmatrati uporedo sa razvojem krivične odgovornosti maloletnika. Veoma dugo je u zakonodavstvima važio jedinstven sistem sankcija za sve delinkvente, s tim što je za neka krivična dela kada su bili maloletnici u pitanju kažnjavanje bilo blaže. Sankcije prilagođene uzrastu maloletnika nisu postojale. One se javljaju kada je došlo do promene u regulisanju krivične odgovornosti maloletnika. Tako Francuski KZ iz 1810. značajan pored ostalog i zbog uvođenja razbora kao kriterijuma za krivičnu odgovornost, predviđa dve posebne mere za maloletnike koji »nisu postupali s razborom«: predaju maloletnika svojim roditeljima i upućivanje u vaspitnu ustanovu. Krajem 19. veka zakonodavstva povećavaju broj vaspitnih mera koje se primenjuju prema maloletnicima i ulažu se naponi da se pomoću prethodnog izučavanja ličnosti odredi adekvatna mera. Ali, iako su zakonodavstva pokazivala napredak na ovom planu i dalje je postojao raskorak između propisanih mera i njihove stvarne primene. Posle II svetskog rata dolazi do primene kri-

⁴¹⁾ Dr O. Perić: Krivičnopravni položaj maloletnika, str. 84.

⁴²⁾ Dr Miroslav Đorđević: Krivičnopravni položaj maloletnika sa posebnim osvrtom na rešenja u novom krivičnom zakonodavstvu, referat sa Savetovanja o maloletničkoj delinkvenciji, Cavtat 22—24. 11. 1978.

vičnih sankcija prema maloletnicima onako kako su ih zakonodavstva predviđala, a u jednom broju zemalja propisi o regulisanju položaja maloletnika u krivičnom pravu izdvajaju se iz ostalog krivičnog zakonodavstva (nemački Jugendrichtgesetz donet 1953. g.).

U jugoslovenskom krivičnopravnom zakonodavstvu vrste krivičnih sankcija za maloletnike mogu se pratiti počev od donošenja KZ iz 1929. Ovaj KZ je poznavao vaspitnu meru ukora i otpuštanja na prokušavanje, upućivanje u vaspitno-popravni dom, kao i vaspitanje u podesejnoj porodici, koja mera je primenjivana prema »napuštenim ili moralno pokvarenim krivično neodgovornim maloletnicima« (paragraf 27 KZ).⁴³⁾

Opšti deo KZ iz 1947. predviđao je četiri vaspitne mere koje su se mogle izreći samo mlađim maloletnicima: predavanje roditelju ili staratelju na nadzor, vaspitna ustanova, vaspitno-popravna ustanova i medicinsko-popravni dom. KZ iz 1951. predviđao je sledeće vaspitne mere: ukor i upućivanje u vaspitno-popravni dom za krivično odgovorne maloletnike a za krivično neodgovorne maloltnike predaju maloletnika roditelju ili upućivanje u vaspitni dom. Novelom KZ od 1959. bilo je predviđeno osam vaspitnih mera: ukor, upućivanje u disciplinski centar, pojačani nadzor roditelja, pojačani nadzor u drugoj porodici, pojačani nadzor organa starateljstva, upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u ustanovu za defektne maloletnike i upućivanje u vaspitno-popravni dom.

KZ SFRJ iz 1977. predviđa da se mlađem maloletniku mogu izreći samo vaspitne mere, prema starijem maloletniku vaspitne mere predviđene zakonom a izuzetno maloletnički zatvor, dok se mere bezbednosti mogu izreći pod uslovima predviđenim republičkim odnosno pokrajinskim zakonom (čl. 73). Pored toga, zakon je predvideo vrste vaspitnih mera i uslova pod kojima se izriču (čl. 75), dok je republikama prepušteno da bliže odrede vaspitne mere koje pripadaju određenoj vrsti. KZ SFRJ predviđa tri vrste vaspitnih mera: disciplinske, mere pojačanog nadzora i zavodske. Krivični zakoni svih republika i pokrajina poznaju ove tri vrste vaspitnih mera. Među disciplinskim merama navode se: ukor (KZ Hrvatske i BiH sudski ukor) i upućivanje u disciplinski centar. U pogledu mere pojačanog nadzora sve republike, sem SR Hrvatske, poznaju tri vaspitne mere pojačanog nadzora: pojačan nadzor od strane roditelja ili staratelja, pojačan nadzor u drugoj porodici i pojačan nadzor organa starateljstva, a KZ Hrvatske meru pojačana briga i nadzor i pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi. KZ SR Makedonije, Crne Gore i Slovenije meru pojačanog nadzora proširuju na pojačan nadzor od strane usvojioca. U krivičnim zakonima republika i pokrajina predviđene su tri vrste vaspitnih mera: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom i upućivanje u zavod za maloletnike sa psihofizičkim oštećenjima.

Vaspitna mera *ukora* predviđena je u KZ svih republika i pokrajina s tim što se u KZ BiH i Hrvatske naziva »sudski ukor«. U svim KZ republika i pokrajina predviđeno je da se vaspitna mera *upućivanje u disciplinski centar za maloletnike* može izreći kada je potrebno krat-

⁴³⁾ Franjo Hirjan — dr Mladen Singer: Maloletnici u krivičnom pravu, Informator Zagreb, 1978, str. 31.

kotrajnim merama izvršiti uticaj na ličnost i vladanje maloletnika. Novina je u KZ Hrvatske koji predviđa dve mogućnosti u pogledu trajanja ove vaspitne mere: maloletnik se može uputiti u disciplinski centar na određen broj sati u toku dana u trajanju od najmanje četrnaest a najduže trideset dana i na neprekidni boravak u trajanju od najmanje petnaest dana a najviše tri meseca. Uz ovu vaspitnu meru može se izreći i vaspitna mera pojačanog nadzora socijalnog staranja odnosno organa starateljstva. Vaspitne mere *pojačanog nadzora* dolaze do primene kada je potrebno da se prema maloletniku preduzmu trajnije mere vaspitanja i popravljajanja bez potpunog odvajanja iz dotadašnje sredine. U regulisanju mera pojačanog nadzora postoje razlike između KZ republika i pokrajina a za neke mere upotrebljeni su različiti nazivi iako su one sadržajno iste (KZ BiH, Crne Gore i Makedonije — pojačani nadzor organa socijalnog staranja). Specifičnost KZ Hrvatske je u tome što predviđa izricanje vaspitne mere pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi.

Kao značajnu novinu krivični zakoni republika i pokrajina predviđaju *posebne obaveze uz pojačan nadzor*. KZ SR Srbije u čl. 23 (posebne obaveze uz pojačan nadzor) predviđa ako je to potrebno za uspešnije izvršenje izrečene mere sud može maloletniku prilikom izricanja neke od vaspitnih mera pojačanog nadzora odrediti jednu ili više posebnih obaveza predviđenih zakonom. Razlike postoje između pojedinih KZ republika i pokrajina u pogledu vrste i broja predviđenih obaveza ali svi KZ predviđaju da se maloletnik može obavezati da popravi ili nadoknadi štetu prouzrokovanu krivičnim delom; da redovno pohađa školu; da se uzdrži od uživanja droga ili alkoholnih pića i da se kloni lošeg društva, kao i podvrgavanje maloletnika nekom medicinsko-psihološkom tretmanu.

KZ SFRJ sadrži odredbu da se *zavodske mere* izriču maloletniku prema kome treba preduzeti trajnije mere vaspitanja, prevaspitanja ili lečenja i njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine (čl. 5 str. 4 KZ SFRJ). Zakoni republika i pokrajina kao zavodske mere određuju: upućivanje u vaspitnu ustanovu (upućivanje u odgojnu ustanovu — KZ SR Hrvatske), upućivanje u vaspitno-popravni dom (upućivanje u dom za preodgoj KZ SR Hrvatske) i upućivanje u specijalnu ustanovu (upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu — KZ SR Hrvatske, zavod odn. ustanovu za osposobljavanje — KZ Slovenije i BiH, posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje — KZ Crne Gore i Makedonije).

Iako je osnovna sankcija za suzbijanje maloletničkog kriminaliteta vaspitna mera, kazna nije iščezla iz primene prema maloletnicima. KZ SFRJ u čl. 78 predviđa primenu kazne maloletničkog zatvora i navodi uslove za njeno izricanje a krivični zakoni republika i pokrajina sadrže, uz neznatna odstupanja, istovetne odredbe o pravilima za određivanje kazne maloletničkog zatvora. Za razliku od ranije važećeg Krivičnog zakonika, KZ SFRJ predviđa da se može kazniti samo »krivično odgovoran stariji maloletnik«.

Pored vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora prema maloletnicima mogu da se primene i mere bezbednosti. Uslove za njihovu primenu i vrste mera bezbednosti određuju republički krivični zakoni.

Navedeni pregled krivičnih sankcija koje se kod nas primenjuju prema maloletnicima pokazuje da krivični zakoni republika i pokrajina polaze od opštih pravila o primeni vaspitnih mera i kažnjavanju maloletnika koja su sadržana u KZ SFRJ. Razlike koje postoje između odredbi u pojedinim zakonima ništa ne menjaju u pravnom položaju maloletnika. Polazeći od načelnih odredbi KZ SFRJ (opšta pravila o vaspitnim merama i kažnjavanju maloletnika — Glava VI čl. 71—83) zakoni republika i pokrajina treba da u potpunosti regulišu primenu sankcija prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela. Sve ove odredbe u saveznom, republičkom i pokrajinskom zakonodavstvu čine poseban samostalan deo krivičnog zakonodavstva koji sadrži niz odstupanja od opšteg režima krivične odgovornosti i kažnjavanja izvršilaca krivičnih dela.

Zaključak

Poseban položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela u krivičnom pravu rezultat je određenog istorijskog razvoja društva. On obuhvata nekoliko elemenata: određivanje uzrasta i starosnih granica maloletstva, krivične odgovornosti maloletnika i primenu krivičnih sankcija prema njima. Svi ovi elementi krivičnog prava maloletnika nisu se istorijski posmatrano podjednako razvijali, tako da najvažnije pitanje — pitanje krivične odgovornosti maloletnika — nije bilo rešeno sve do nastanka prvih krivičnopравниh škola. Ipak, svako društvo bez obzira na svoj društveno politički sistem određivalo je poseban status maloletnih učinilaca krivičnih dela pre svega zbog toga što je želelo da se što efikasnije suzbije pojava maloletničkog kriminaliteta. Početkom 20 v. zakonodavstva donose niz promena položaja maloletnih delinkvenata od kojih se veliki broj odnosi na sudove i postupak, na proširenje krivičnih sankcija a u pogledu krivične odgovornosti u pravcu ispitivanja ličnosti maloletnika kroz njegovu duševnu razvijenost.

Promene u zakonodavstvima bile su praćene razvojem naučnih disciplina koje proučavaju ličnost. Zbog toga se proširuje definicija maloletničke delinkvencije — pravne definicije više nisu dovoljne, pa se daju mnogo šire definicije maloletničke delinkvencije. Vršenje krivičnih dela od strane maloletnika je samo polazna tačka u definisanju njihove delinkvencije koja prema širem definisanju obuhvata i druga asocijalna ponašanja. Problem definisanja maloletničke delinkvencije i određivanja položaja maloletnika u krivičnom pravu postaje sve više ne samo krivičnopравни već problem koji prevazilazi pravne okvire.

Posebna rešenja u pogledu krivične odgovornosti maloletnika i njihovog drugačijeg tretmana u odnosu na punoletna lica vremenom postaju prevaziđena novim shvatanjima da mere krivičnog zakonodavstva »stoje tek negde na kraju onoga što treba uraditi« (T. Vasiljević). Osnovna u određivanju položaja maloletnika u krivičnom pravu postaje ličnost maloletnika, njeno stanje i potrebe. Ličnost maloletnika je odlučujuća kako kod utvrđivanja krivične odgovornosti, tako i u postupku prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela, primeni krivičnih sankcija i tretmana.

Naše krivično zakonodavstvo pratilo je u svom razvoju ova savremena kretanja maloletničkog krivičnog prava. Izmene izvršene 1959.

predstavljaju značajan korak u prihvatanju novih shvatanja i tendencija. Isto tako, promene u saveznom, republičkom i pokrajinskom krivičnompravnom zakonodavstvu iz 1977. sve više ukazuju na prihvatanje savremene orijentacije maloletničkog krivičnog prava na vaspitanje, prevaspitanje i socijalnu adaptaciju maloletnika. U osnovi svih odredbi krivičnih zakona koje govore o krivičnompravnom statusu maloletnika je upoznavanje ličnosti maloletnog delinkventa, jer od toga zavisi primena određenih mera i njihovo sprovođenje.

LA DELINQUANCE JUVÉNILE DANS LE DROIT CRIMINEL

R é s u m é

La délinquance juvénile dans le droit criminel représente un domaine particulier de réglementation tant au point de vue de la responsabilité pénale des délinquants mineurs qu'au point de vue des sanctions pénales qui leur sont appliquées. La caractéristique principale du droit criminel des mineurs est un tel système de la responsabilité qui est basé sur l'observation générale de la personne du mineur sous l'aspect bio-psycho-sociologique. En outre, la caractéristique du droit criminel des mineurs est un système spécial des sanctions dont la prononciation est liée à des conditions déterminées et qui diffèrent quant au contenu des sanctions pénales envers les auteurs des infractions majeurs.

L'analyse de la délinquance juvénile dans le cadre du droit criminel fait ressortir que le droit criminel des mineurs contient comme idée fondamentale celle de la rééducation, de l'éducation et de l'aide au délinquant mineur. La responsabilité pénale ainsi déterminée et le choix de la sanction pénale dépendent en premier lieu des résultats de l'examen de la personne tout entière du mineur et de l'opportunité de la réalisation des buts éducatifs. Le législateur a de même suivi cette idée et il a orienté toutes les sanctions pénales des mineurs vers le même but — l'éducation, la rééducation et le développement normal du mineur. La pénétration de l'idée relative à l'éducation et le développement de la science relative à l'homme ont eu pour conséquence l'abandon de la catégorie de l'entendement et de la maturité sociale (l'état de développement intellectuel), qui englobaient seulement partiellement la personne de délinquant mineur. La responsabilité pénale du mineur peut être observée maintenant à travers sa personne tout entière. Une telle orientation du droit criminel des mineurs contribue au renforcement et au développement de la responsabilité individuelle et sociale du mineur, sa conscience individuelle et sociale. Il est certain que ces idées n'ont pas été mises en oeuvre et jusqu'au bout et entièrement dans tous les législaton et dans la pratique, mais tous les changements du droit criminel des mineurs sont dirigés dans le sens de leur réalisation.